

БИБЛИОТЕКА
РУКОПИСИ

ЗАДУЖБИНА „ДЕСАНКА МАКСИМОВИЋ”

Издавач

Задужбина „Десанка Максимовић”

За издавача

др Светлана Шеатовић

Уредници

др Бојан Ђорђевић

др Светлана Шеатовић

Лектор

Александра Пауновић

Графичка уредница

Лепосава Кнежевић

Штампа

Службени гласник, Београд

Тираж

200

ISBN 978-86-82377-84-9

Штампање ове књиге помогло је
Министарство културе Републике Србије

ПИСМА РАДОСТИ И БОЛА

ПИСМА ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ
РУСКИМ ПРЕВОДИОЦИМА
ИДИ РАДВОЉИНОЈ И ОЛГИ КУТАСОВОЈ
1957–1993.

Приредили
др Светлана Шеатовић
др Бојан Ђорђевић

БЕОГРАД
2025.

Поговор

Писма радости и бола

Писма Десанке Максимовић руским преводиоцима
Иди Радвољиној и Олги Кутасовој
1957–1993.

Епистоларна грађа представља један од прворазредних извора за сазнања о културноисторијским оквирима у којима ствара неки књижевник. Када је реч о Десанки Максимовић, писма која се чувају у њеној заоставштини, похрањеној у Задужбини која носи њено име, у већини случајева нису од великог значаја. Углавном су то пригодна писма, честитке, и то често људи који нису из света културе и књижевности. Ретко која – рецимо она Радована Зоговића и Милице Костић Селем – имају значаја за проучавање песничког дела и живота Десанке Максимовић. Такође, Десанка Максимовић није правила копије својих писама, те је сачувана кореспонденција у заоставштини једносмерна (писма упућена њој). Ипак захваљујући породицама њених руских преводитељки и кореспонденткиња, Иде Радвољине и Олге Кутасове, љубазно уступљених Задужбини „Десанка Максимовић”, данас поседујемо драгоцену писма саме песникиње која – на више нивоа – осликавају сложени свет фикције, факције и поетског наратива Десанке Максимовић. Истовремено, писма представљају праве мале књижевноисторијске пасаже, мање познате тренутке из књижевноисторијског живота Југославије и Београда, али и друштвене и политичке промене које су се догађале од 1957. до 1993. године.

Олга Дмитријевна Кутасова (1929–2013) била је филолог и преводилац са више словенских језика, али главнину њених књижевних превода чине они српских и хрватских, те донекле словеначких писаца, чему је посвећена опсежна антологијско-мо-

нографска публикација, коју су 2015. године сачинили А. Д. Романенко и Ф. М. Романенко, *Посвящается Югославии: произведения словенских, хорватских и сербских писателей в переводах Ольги Кутасовой*.

Много узбудљивији живот имала је Јудиф Марковна Литвакова¹, псеудоним Ида Марковна Радвољина² (1911–2001) одрасла као сироче после грађанског рата у СС-СР-у и у домовима за децу, дипломиравши на Филозофском факултету МГУ Универзитету „Ломоносов”, радила као преводилац у московској централи Коминтерне, где се упознала са српским комунистом Озреном и у том браку добила двоје деце. Ида је живела у Коминтернином хотелу „Лукс” где је упознала многе најобразованије умове тог времена. Озрен је Други светски рат провео у партизанима, а 1945. године придружила му се у Југославији и супруга са децом. Но, Идин муж је ухапшен у Југославији и под оптужбом да је совјетски шпијун, умире у затвору, а она је са децом протерана из Југославије. Једине две особе које су је испратиле са железничке станице у Београду приликом депортације биле су Десанка Максимовић и Исидора Секулић. По повратку у Москву 1950. године Ида је радила као консултант за југословенске књижевности у Савезу писаца СССР-а. Писала је критичке чланке по нашим писцима у *Новом миру*, *Литературној гасети*, *Иностраној литератури* и *Знамену*. О свом искуству

¹ Пуно име Иде Марковне Радвољине наводи се из основних докумената наведених из докумената са Другог свесавезног конгреса совјетских писаца (15–26. децембар 1954) на коме је Ива Литвакова (Радвољина) била додељена југословенској делегацији коју су предводили Марин Франичевић и Добрица Ћосић. Била је то прва посета после 1948. године једне делегације СССР-у. У оригиналним документима из совјетских извора, и на основу извештаја које је писала Литвакова (Радвољина) и који се цитирају у научном раду на српском језику добијамо тачне податке и о имену и псеудониму. У преписци са Десанком Максимовић она је само Ида Радвољина. Видети: Андреј Борисович Едемски, Миомир Нинковић, „’Мисија добре воље’. Добрица Ћосић на Другом свесавезном конгресу совјетских књижевника (15–26. децембар 1954)”, *Историја 20. века*, год. 37, 2019, 196.

² Видети: Ида Марковна Литвакова (Радвољина), *Дујачко ђисмо које није стигло до ђимаоца*, превела Лидија Димитријев, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 2011.

превођења, сарадње са совјетским и писцима са југословенских простора објавила је књигу *Дујачко писмо које није стигло до примаоца* (2011).

Управо о Идином и Олгином породичном животу и њиховом књижевном и преводилачком раду може се доста тога сазнати из писама Десанке Максимовић. И једној и другој почела је да пише 1957. године, дакле одмах након отопљавања односа између Југославије и Совјетског Савеза, када се управо преводима значајних књижевника настојало са обе стране превазићи готово деценијски застој у културној сарадњи двеју социјалистичких земаља. Једна од књижевница која ће бити радо читана у Совјетском Савезу – и сама у породичним везама са Русима преко свога супруга Сергеја Сластикова – била је Десанка Максимовић. Њени главни руски преводиоци били су Ида Радвољина и Олга Кутасова, а временом је њихов однос прерастао у дубоко, искрено и одано пријатељство, све до Десанкине смрти. Стога у писмима Десанке Максимовић налазимо мноштво детаља о породичној ситуацији Радвољине и Кутасове. Десанка искрено брине о њиховој деци, радује се њиховом одрастању, стрепи због дечјих болести. Посебно је била пажљива према Иди Радвољиној, због свега што је ова дотле проживела. Не пропушта, затим да хвали и књижевни и преводилачки рад својих пријатељица, као када Радвољиној честита на путописној књизи о Чешкој. Кутасовој је пак несебично помагала када је ова преводила југословенске песнике за своју антологију. Тако ју је повезала са Густавом Крклецом који јој је у Загребу набављао књиге, а од Драгољуба Павловића тражила и добила списак дубровачких речи и израза са објашњењима.

Но, у овој преписци има, наравно, још више података из личног и породичног живота саме Десанке Максимовић. Тако читамо о њеној бризи за мајку, сестру и супруга Сергеја (у том смислу посебно је дирљиво Десанкино упорно настојање да Сергеја повеже са његовом сестром Шуром која је остала у Совјетском Савезу; изузетно су упечатљиви редови о сусрету брата и сестре после више деценија), као и о одрастању и напредовању своје сестричине Раде и сестрића Бране. Радвољиној и Кутасовој пише и о болестима својих ближњих (брата, мајке, супруга) и о њиховој смрти. Како је време одмицало, скоро сваке године јављала је Десанка и о својим ломовима и болестима, о тешкоћама приликом лечења, а све чешће писма је слала из болница или из

лечилишта у Игалу. Није се либила да Радвољиној пише и о својим тренуцима озбиљне депресије која ју је повремено опрхавала у последњој деценији живота: „Патолошка депресија ме је попустила. Не мислим увек о смрти, мада ћу морати скоро на онај непознати нам свет.” Помиње Десанка и своје блиске пријатеље или колеге књижевнике, а највише помена имају Густав Крклец, Радован Зоговић и Бранко Ћопић. Пише и о њиховим болестима и смрти (само неколико месеци пред Ћопићево самоубиство писала је: „Бранко је час добро и вољан да са мном разговара, а час је суморан и скоро се ћутке мимоиђемо”).

Својим руским пријатељицама Десанка Максимовић нескривено је предочавала и своје страхове за судбину Југославије и српског народа, те се добро могу уочити и њени ставови о политичким и националним проблемима. Из писама се види да је њено југословенство било неупитно, али да ју је пре свега бринула судбина српског народа у Хрватској и на Косову и Метохији. У писмима с краја педесетих и почетка шездесетих година прошлога столећа наша песникиња је понекад промишљала југословенско-совјетске односе, делећи са Радвољином и Кутасовом стрепњу да би они могли у сваком тренутку да се погоршају. Међутим, крај шездесетих и почетак седамдесетих година у знаку је националних нетрпељивости између Хрвата и Срба, као и великих политичких турбуленција. Писма Десанке Максимовић из тога доба сведоче о њеном страху за судбину обичних људи и о стрепњи да се не понове ужаси из Другог светског рата. Тако у јануару 1972. године пише Олги Кутасовој: „Ја сам скоро сваки други дан плакала због наших хрваткосрпских несугласица. Све је то било недостојно озбиљних народа и људи. Сад се све смирује.” А након чувеног Титовог писма, гледа мало оптимистичније: „Земља нам се споро лечи од страха које су је потресале. Ипак се лакше дише.” Чак и када је крајем те године била у Цириху, у посети свом сестрићу и његовој породици, није могла да не мисли на протекле догађаје: „Много тужних ствари се у нашој земљи догодило за последње две године – сад ће се ваљда штошта побољшати.” Но, сви ти проблеми вратили су се вишеструко увећани на прелазу из осамдесетих у деведесете године. Десанка Максимовић сведочила је распаду земље у којој је живела више од седам деценија и – још горе – почетку грађанског рата. Сада је у првом плану брига за свој народ, о чему пише још 1989. Иди Радвољиној:

„Дође ли до крви, опет ћемо ми бити први на реду.” Пише и о обележавању шест векова од Косовске битке, као и о Слободану Милошевићу и о свом предговору за његову књигу. Крајем 1992. године, у последњем писму Иди Радвољиној, опет исказује страх за судбину Срба, а непосредно пред смрт, крајем јануара 1993, пише Олги Кутасовој да „у Хрватској и Босни пуцају.” Десанка Максимовић је преминула 11. фебруара исте године.

Ипак за проучаваоце књижевног дела Десанке Максимовић сигурно су најзначајнији они делови писама у којима она говори о својој поезији. Она то чини на више нивоа. Неки пут једноставно казује на чему ради, у којим часописима објављује или коју књигу стихова припрема. Тако, на пример, Олги Кутасовој 1972. године пише да је објавила „путописну књигу”, али и да спрема нову збирку. Познавалац Десанкиног опуса препознаће да се ради о књизи *Празници њујорвања* и збирци *Немам више времена*. С друге стране, Иди Радвољиној се пак јавља након пута у Норвешку и пише да је „донела отуд шачицу стихова”. Та „шачица стихова” биће њена збирка *Песме из Норвешке*.

Значајна су и писма у којима наша песникиња Радвољиној и Кутасовој ближе објашњава речи и изразе у својим песмама, не би ли им олакшала превођење. У неким другим писмима пак пишући о околностима настанка одређених својих дела, пружа и поглед на тренутке свога живота, дајући често и шири културноисторијски контекст. Тако Иди Радвољиној 1959. године говори о неким песмама које тада пише и истиче да не одступа од свога стила и начина, иако, како каже, траје „борба између старих и модерниста”. У том смислу, од највеће је важности Десанкино писмо Радвољиној од 12. септембра 1962, у којем се сећа окупације и живота под Немцима, али сведочи и о свом књижевном раду у то време. Говори о приповеткама које је писала током окупације, о томе како је настала „Крвава бајка” – о чему је сведочила и на другим местима – али и знаменита песма „Спомен на устанак”, о којој је ово једино сведочанство. Оваквих – мало је рећи драгоцених – података има прегршт у овим писмима. Тако обавештава у писму од 24. 1. 1961. године Иду Радвољину да ће коначно бити штампани њени преводи совјетских песникиња:

Марјан Јурковић³ ме је обрадовао да су на једној „Нолитовој” седници одлучили да ове године издају у мом преводу избор песама совјетских песникања. Он и Лалић су се за то борили и изборили. Био је тако поносит због овога успеха. (24. I 1961)

Посебно место у преписци веома често заузимају Радован и Вера Зоговић која је Иду Радвољину јако добро познавала. Десанка Максимовић је била једна од ретких особа која је имала храбрости да обилази Зоговића у кућном притвору, па чак да доводи и децу својих сестара и браће да би се играли са Зоговићевом ћерком Мирком. Та врста социјалне и емоционалне интелигенције, а при томе и изузетне храбрости, представља посебну особину Десанке Максимовић о чему доста сазнајемо и из преписке:

Вера и Радован свраћају. Радован се много брине како си ти, како су деца, зашто давно ниси писала, зашто други нису писали, да ли ће књига изаћи – увек у истом кругу мисли и патњи. (5. 12. 1961)

Десанка Максимовић велики део преписке крајем 50-их и почетком 60-их година посвећује информацијама о Радовану и Вери Зоговић. Искрена брига о политичком затворенику у кућном притвору, а потом и самој жељи да стално преводи и сумњама да писма из Москве долазе или се „губе” постају саставни део ове пријатељске и преводилачке преписке. Прилично необична веза са Зоговићем као политичким затвореником и досадашња сазнања да Десанка Максимовић никада није била део било каквог комунистичког покрета помало се у исповедном тону расветљавају у једном од писама:

Иако сам се као студенткиња дружила са комунистима и имала неке њихове особине и идеје, нисам учествовала у бунама. Страст писања ме је већ била обузела. У то доба сам се бавила и давањем приватних часова из математике и језика. То су радиле и моје сестре и браћа. Тако смо се издржавали јер нам је од оца, пострадалог у Првом светском рату, била остала мала учитељска пензија на нас осморо деце.

(Београд, 12. IX 1962, писмо посвећено подацима о настанку збирке *Песник и завичај*)

³ Маријан Јурковић = хрватски књижевник и уредник у „Нолиту”.

У писму од 12. 9. 1962. године Десанка Максимовић у исповедном тону и веома живописно објашњава настанак целе збирке *Песник и завичај*, те како су се она и њен супруг Сергеј веома брзо нашли у Ваљеву и како је напустила Београд јер је остала без посла. Писмо је значајно, јер се наводе и подаци о настанку песама „Крвава бајка”, „Србија се буди”, „Србија је велика тајна”, приповетке „Расулићева смрт”, низа приповедака „Ујчевина”, приче „Страшна игра” о погрому Јевреја у Београду, о причи „Збуњени дечак”, поеми о Душици Стефановић:

Одмах у почетку рата била сам пензионисана јер је мало удатих жена било остало у служби, и зато сам могла најузбудљивији део наше борбе за ослобођење провести у Бранковини, својој дедовини по мајци, и у Ваљеву. У Ваљеву сам се, на пример, нашла кад су Немци у Рађеву селу, недалеком пола сата, одакле је била родом моја баба по мајци, у маминој ујчевини, у једном једином дану побили неколико недораслих младића, наших рођака, једне затекавши на њивама, друге још млађе у кући. Тај страшни догађај сам описала у причи „Ујчевина” из збирке коју, мислим, имаш „Страшна игра”. И приповетка „Расулићева смрт” је уствари истинити догађај – сем онога што је додао стил и поезија. Расулић је био мој друг из ваљевске гимназије и муж моје пријатељице, родом из села близу Ваљева.

Три дана пре његове погибије била сам у његовом селу (Мењала сам тамо са сељацима неке кецељице које сам сама на руку шила за намирнице: брашно, јаја или сир, јер се у Београду тешко све то могло набавити а и страховито много је коштало). Чим сам се с Расулићем срела у његовој кући, рекао ми је да одмах бежим из села јер је пуно четника, кивних нарочито на интелектуалце. Отишла сам истог дана у Бранковину и чула ускоро да су професора Расулића и још неколико избеглица четници побили. После тога сам се овога посла манула и прешла на прављење лутака и обрађивање баште на Дунаву. Тако сам дошла и до нечега што се сматрало мојим грехом – издала сам две дечје књижице. Радован ме је страховито у почетку грдио, говорио да је било боље да пустим своје и да гладују него де то учиним, али сад као да је, гледајући друге људске, и херојске чак, грехове, мало заборавио на овај мој грех.

Ми у Београду врло тешко смо поднели прогон и помор наших Јевреја. У њему сам изгубила неколико својих дивних вољених ученица и неколико пријатељских

породица са малом децом. Прича „Страшна игра” никла је у те дане. Она ми је у тој збирци понајмилија. Има аутобиографског и у оној причи о сликару.

Мара и ја смо, наиме, са Авале довозиле саме кући на малим колицима, ручним, иверје које смо скупљале око пањева. (Шуме су у то време много крчене).

Ма да је овај посао био напоран, у те дане смо одлазак по иверје на Авалу сматрале излетом и пријатним даном, особито кад нас не би затекло бомбардовање. Још и данас кад угледам ивер на земљи, имам жељу да га покупим и понесем кући. Прича „Збуњени сељак” доживљена је у Бранковини у оно прво време забуне сељака који, ма да жељни де се боре против непријатеља, нису никако у борби могли наћи своје место. Кућа мога брата од тетке, свештеника, и његовога оца, такође свештеника, у Бранковини била је сваки час пуна оружаних сељака који су пошли да се боре и којима је често било свеједно уз кога – само да би се могли тући са Немцима. Ускоро су Немци одвели на Дедиње и мога брата од тетке и његова оца и стрељали их затим на Јајинцима јер су и у цркви и својој кући народ подржавали у борби против непријатеља.

Поему о Душици Стефановић⁴ написала сам по наговору Иве Андрића. Лаза Стефановић, њен отац, револуционар који је цео живот провео у Русији, био је Андрићев пријатељ. А и ја сам познавала Душицу док је била дете и њезину мајку. У тој поеми више има мојих пријатеља и другова него мене.

Скоро све родољубиве песме, остале, доживела сам и написала у Бранковини.

У Бранковини сам доживела и улазак последњих немачких трупа у нашу земљу, јер сам после бомбардовања Београда пешке тамо побегла са Сергијем. Али сам тамо доживела и прво буђење Србије и тако написала песму „Србија се буди”.

Својим очима сам је видела како се буди. (Негде на путу Бранковина – Ваљево срела сам се са непознатим мени партизаном који је мене познао. Замолио је да га примимо у кола и донекле повеземо. У колима је био и лекар који је био ишао да превије партизанске рањенике у неком селу и враћао се у Ваљево. Непознати партизан ме је упитао: „Хоћете ли, лирска песникињо, и даље писати као досад личну,

⁴ Била је доктор биолошких наука и чиновница у Министарству пољопривреде, члан КПЈ и активисткиња Омладинске секције Женског покрета. Ухапшена је 1941. и стрељана у логору Бањица.

љубавну поезију, или вас је живот и овај рат мало пробудио?” Поднела сам лако ову жаоку јер сам већ имала низ родољубивих песама, и пркосно сам му одговорила да ћу и даље писати љубавну поезију).

Песму „Србија је велика тајна” (то јој је први наслов) написала сам, управо доживела, негде крај пруге Ваљево – Београд кад су партизани покварили неки мали мост и зауставили цео оклопни немачки воз. Из једног шумарка крај сеоске куће где смо Сергеј и ја преноћили имала сам задовољство да посматрам немачку забуну, страх, бес тога часа. То је била прва сатисфакција мом рањеном народном поносу. Кржаву бајку сам написала у Београду. Сутрадан по погибији ђака у Крагујевцу неки стар непознат ми човек зауставио ме је у мојој улици речима: „Јесте ли чули шта се догодило у Крагујевцу?” И испричао ми заустављајући се нарочито на трагедији у школи. Откуд је то знао и зашто је осетио потребу да баш мени то каже? Као да су му саме птице донеле ту вест кад није било ниједне вести неконтролисане, ниједног писма, кад радио о овоме није говорио. Док ми је он још причао, Кржава бајка се у мени родила.

Сем краја, све је остало онако како је записано неколико часака после разговора са непознатим човеком.

У победу Совјетског Савеза сам веровала и у најтежим часовима и некако сам била мирна. Чини ми се да умет да верујем, али нисам ни у једној вери фанатична. Има нешто у мојој природи што ми не да да се толико занесем да ми уверење или идеја постану важнији од људског створа. Одавде настаје оно што и ти знаш.

Мислим да сам ти се, драга Идо, толико наисповедала колико ниједном брату Србину, и сад ме је чисто срамота. Срећа је што ћеш негде далеко од мене ово писмо читати.

Лаку ноћ! Воли те твоја

Десанка

Хвала ти много на огрлици. Дивна је! То је код нас „последњи крик моде”, те тако грубо сече ниске! Сад ћу сва бити у ћилибару, имам и брошеве и наруквицу и иглу за капу.

Д

(Београд, 12. IX 1962)

Поводом збирке *Тражим љомиловање* која је објављена 1965. године и доживела највећи број награда, допринела једној модерној и новој перцепцији дела Десанке Максимовић, а до данас је довела до статуса антологијске збирке српске поезије 20. века, веома деликатно се исповеда Иди Радвољиној како је неки нису најбоље разумели, а пре свих Радован Зоговић и један неименовани критичар из Загреба. Песникиња дели утисак, који и ми са дашње тачке гледишта имамо, да је *Тражим љомиловање* збирка која је имала највећу читалачку, критичку и свеукупну друштвену пажњу. Посебно се истиче једн драгоцен хуманистички став да је вредност књиге у способности разумевања, коју он (Радован) и други, не воле. Да ли у овоме треба тражити став убеђених комуниста који нису могли да прихвате хуманистички и хришћански тон или је испод свега разумевање владара иза кога се пак крије прикривена критика Титове власти? То су потоња питања која можемо разумети и наслутити из овог контекста. Због значаја наводимо део овог важног писма из маја 1965. године:

Радован се понекад буни што сам тражила помиловање „за старе подвиге и за славе старе” и слично. Каже да сам увредила Совјетски Савез стихом „да у Млечима нешто цвета и у Византији нешто труне”. Најзад сам му објаснила да ја не могу бити као он, и да је вредност књиге некада баш у томе што сам покушала да разумем и оне које он и други не воле. Пре два, три дана књигу је напао неки модернист из Загреба, а уз књигу и оно што је одувек било мрско однарођеном човеку. А јуче ми стиже из Загреба писмо без потписа и у њему препис песама које је тај мој критичар објављивао у омладинском усташком листу. Хтео је тиме да ми објасни неке ствари у том приказу. Углавном никад се ни о једној мојој књизи није толико говорило ни писало.

(Писмо Иди Радвољиној, 12. 5. 1965)

Само четири године касније шаљивим тоном и у односу на свој опус и објављивање *Сабраних дела* у Нолиту песникиња пише Иди Радвољиној:

Мени ће сутра изаћи сабрана дела код Нолита, готова су, само да уђу у књижаре. Има седам књига. (Ужас! Како је банално писати тако много тек сад видим, и стид ме је).

(Писмо Иди Радвољиној, 25. 9. 1969)

Најтежи део у животу песникиња спознаје смрћу супруга Сергеја Сластикова 1970. године када јој умире и брат Божа, а пре тога и мајка. То је време када је смрт опрхава и тема одласка и нестања постаје једна од најтежих у њеном животу и песничком опусу. Из Бранковие пише Иди:

Врло ми је тешко. Нисам веровала да ће ми бити толико болно и несхватљиво што је Сергеја нестало. А смрт Божица нас је дотукла, тим пре што је отишао у њу из једног тешког еуфоричног стања, што нисмо били у стању да га понегујемо, да му укажемо икакву милоту. Мама је срећна бар што није дочекала Божицу смрт... Живот ће морати потећи неким новим начином. Вероватно ћу у раду лакше га сносити. А сада имам потребу да много ходам, да се дивљачки умарам.

(Писмо Иди Радвољиној, Бранковина, 17. VIII 1970)

Један део писама је веома дирљив, јер описује са великом радошћу путовање у Москву, Требиње и Бранковину као начин да преброди смрт ближњих. Међутим, већ 1972. године промене у Србији и Хрватској, деловање Маспока и нарушавање односа између српског и хрватског народа уносе немир у њена писма Иди:

У последње време смо се много изузбуђивали због Хрвата. Живот је, под притиском њихове мржње, њиховог повампиреног усташтва, био постао несносан. Дошли су били дотле, да је Вјекослав Калеб писао да у Јасеновцу има побијених Хрвата колико и Срба, ма да цео свет зна да је тамо вршен геноцид Срба, Јевреја и Цигана, да су напунили они јаме и реке својим лешевима. Сад је нешто боље. Бар нико јавно не пише погрде против нас. Сад Срби праве трагикомедију: проналазе у нашој средини шта би се могло нападати (али не оно право, јер и тога има), да би било какве такве равнотеже између наших и њихових греха. Што шта је пунило моје мисли у последње време.

(Писмо Иди Радвољиној, Београд, 29. I 1972)

У следећем писму опет се жали Иди о распаду народа у Југославији, истичући велико разочарење у јединство свих народа, које излази на видело у најгорем облику. Због тога дубоко забринута пише Иди:

Мене последњих дана муче ствари које се код нас збивају, руше се многе илузије, присиљена сам да се одричем ствари које су ми биле драге. Зацело вести о нашим невољама и до вас долазе.

(Писмо Иди Радвољиној, Београд, 2. 3. 1972)

Те седамдесете године после смрти ближњих уносе и немир у држави, између народа, а на крају и епидемија великих богиња. Та врста страха и стрепње доноси посебну бојазан у Десанкин живот који је био утавном представљен као облик пун оптимизма и полета. О епидемији пише:

Ми смо у кући, тојест у породици, сви примили вакцине против богиња. Био је завладао велики страх. Свак је у својој кући седео да не би сретао људе. Давно те болести није било, па се и лекари збунили. Земља нам је и на огромној материјалној штети због тога. (Да само Хрвати не огласе да су Срби и овоме злу криви)! Притом кише нисмо имали целе зиме. Све невоља за невољом.

Епидемија вариоле вере (Београд, писмо Иди Радвољиној, 11. IV 1972)

Исте 1972. године суочава се и са прославама јубилеја, па је повод био 80. рођендан Иве Андрића. У шаљивом тону пише:

Страшне су овакве прославе. Видела сам да је и Андрића све то мучило. Павле Савић, председник Академије, да га развесели, рече му: „Све вам је, Иво, данас лепо, само вам цифра не ваља”. (Цифра 80!)

(Београд, писмо Иди Радвољиној, 13. X 1972)

Политички и друштвени, па и књижевни сукоби између савременика су још један доказ расула који је завладало у Југославији још 1973. године:

Не знам јеси ли читала како је неки Вук Крњевић⁵, зет извесног босанског политичара Диздаревића⁶, напао неправедно Радована, туткајући малтене удбу на њега.

⁵ Вук Крњевић = књижевник, уредник часописа *Књижевности*.

⁶ Диздаревић = Раиф Диздаревић. У то време Вук Крњевић је био ожењен његовом ћерком Хатицом, књижевним историчарем.

Радован му је боговски одговорио, сравнао га са земљом, - само није одговор, „због малог простора”, објављен. Било је то све у „Књижевним новинама”. Михаило Лалић је због овога написао Драгану Јеремићу, главном уреднику, страшно писмо рекавши да не жели више сарађивати у потказивачком листу.

(Београд, писмо Иди Радвољиној, 23. II 1973)

Деценије које су уследиле и исповести које је дала Иди и Олги су биле велики допринос историји наше културе, али у сасвим јасним околностима у којима је писала писма, обележавајући их догађајима из савременог тренутка.

Стална брига за личне и опште проблеме овога света, земаља из којих пише својим пријатељицама и преводиоцима представљају посебан облик перцепције једне времешне песникиње на самом почетку 90-их година. У писму Иди Радвољиној, које издвајамо због изванредног описа, једноставности исказа и најискреније бригае за опште стање у земљи, улази у брзу слику нарушених односа српског и хрватског народа, наоружавање и фазе које ће неминово довести до крвавог грађанског рата:

Драга Идо,

Овога лета сам двапут боравила овде, на мору, повредила сам колено леве, бивше здраве ноге. Сумњам да је ико као ја четрнаест пута повредио кости. Срећа је само што ми те сломљене кости зарасту. Била сам у Боки у јуну, пса сам сад опет у августу. Ти зацело знаш за невоље у нашој земљи, у Србији, Словенци и Хрвати нас мрзе и то не крију. Срби који живе у Хрватској око Книна, Обровца, у Лици хоће аутономију; желе да сачувају ћирилицу и остале ознаке српства – а Хрвати би хтели да их сведу на грађане другог реда – да их учине својим поданицима. Сад тамо, у Хрватској, бивше усташе имају већа права него тамошњи Срби. Срби се тако међутим оружају, ноћу и дању чувају стражу, децу и жене и старе шаљу рођацима ван Хрватске, ван области где живе Срби. Наши људи су у Книнској области стално под оружјем. Воле и да изгину, него да буду поражени, сведени на грађане другог, последњег реда. Бивше усташе и новопечене, живе слободно, уважени, садашњим властима у Хрватској, дражи од најбољег Србина, честита човека.

Не знам откуд се роди толика мржња према српском народу! Тешко је што се и руски народ нашао у многим бригама и не може нам притећи у помоћ.

Надам се да твоја деца живе мирно, да нису ометена у раду. И желим ти да те народне бриге не ометају у раду. Мајке у мојој родбини моле бога да до рата не дође, јер ако дође до зла Србија мора помоћи нашем народу у Хрватској. Не замери што сам те обасула својим бригама. Ваша Десанка

(Писмо Иди Радвољиној, Столив, Бока Которска, 22. VIII 1990)

Последње писмо упућено је Олги Кутасовој из Врњачке Бање у јануару 1993. године са лепим жељама за Нову годину, бригом због рата и готово пророчким позивом у Бранковину „док је још жива”. Десанка Максимовић је преминула само неколико недеља касније, 11. фебруара 1993. године и тиме је ова врста свести, оштрине ума за лични живот и колективне трауме народа и државе још значајнија:

Драга Оља, Саша и потомство,

Срећни вам наступајући празници, нека буде бар код вас у Русији мира, слоге. Код нас још понегде (у Хрватској, Босни) пуцају. Сви смо показали своје право лице. Дођите у Ваљево и Бранковину још за мога живота.

Воли вас ваша Десанка

(Писмо Олги Куатсовој, Врњачка Бања, јануар 1993)

Преписка са обе пријатељице, које су биле и преводиоци њене поезије и пре свега одраз топле породичне везе и најширег круга породице Десанке Максимовић, обухватају један веома комплексан период од 1957. до 1993. године, али са различитим присећањима на прошлост, начин како су настале неке од песама у време Другог светског рата и на све околности везане за рат, допуњујући целокупну и много ширу историјску и књижевноисторијску слику. Писма су стизала најчешће из Београда, али и Цириха, Бранковине, Врњачке Бање, Игала и разних места на које је путовала и одлазила песникиња. Писма су сведочанство једног времена, благости и топлине породице коју је окупљала иако није имала своју биолошку децу, емпатије за породице обе пријатељице, дубоке свести о стању Југославије и народа, али и

Русије. Премреженост песничког, породичног живота изванредним пасажима у којима описује коначну радост да је спојила свог суруга Сергеја са сестром која је остала у Совјетском савезу после грађанског рата, разбијене породице у Русији од почетка 20-их година, преко трагичне судбине Иде Радвољине, протеране из Југославије због оптужби мужа, који је био део партизанског покрета, као агента Коминтерне, развој породица, рађање првих унука и радост живота, уједињују ову преписку у писма о животу, тегобним временима и поезији као лековитом дару који спаја ове три жене.

*
* *

Писма Десанке Максимовић Иди Радвољиној и Олги Кутасовој обрађена су, класификована и хронолошки сређена у Задужбини „Десанка Максимовић”. Она су дигитализована и могу се наћи на сајту Задужбине, а уз њих су урађени и регистри. Писма објављујемо у оригиналној верзији, без правописних интервенција и лектуре уз минималну коректуру текста. Основни стандард приређивања је заснован на поштовању ауторске речи Десанке Максимовић и слободне форме епистола. Сматрали смо ипак да је важно ова писма објавити уз одговарајуће напомене и тако их учинити доступним ширем кругу читалаца. Јер, ова писма јесу трајно архивско, поетичко, биографско, друштвено и културолошко сведочанство не само о Десанки Максимовић већ и о људима које је сусретала, догађајима којима је сведочила, те о времену у којем је живела и у коме су се, њеним речима казано, „срушиле многе илузије”.

Приређивачи
Свејлана Шеаићовић
Бојан Ђорђевић